

BALÁZS IMRE JÓZSEF

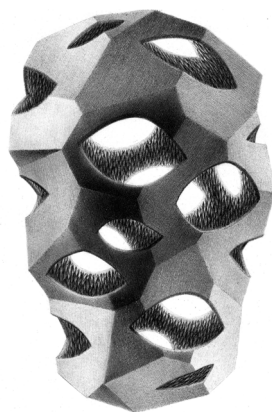
A VADON ÖRDÖGÉBŐL A PRÉRI ANGYALA

Adaptációról a Sztár magazinban

A harmincas évek második felére a magyar írók legkiválóbbjait visszatérő módon foglalkoztatta a populáris műfajok kérdése. Móricz Zsigmond, nyilvánvalóan tájékozódva arról, hogy a ponyvatermékek milyen történeteket forgalmaznak, saját Rózsa Sándor-történeteitől remélt sokat ebben az időszakban.¹ Rejtő Jenő kalandregényírói karrierje ekkor tetőzött, az viszont kevésbé ismert talán, hogy ekkoriban Déry Tibor is több ponyvatörténetet publikált a Világvárosi Regények sorozatában.

A kérdéskörnek új megvilágítást adott a hangosfilm korabeli sikere – újra és újra felmerült, hogy milyen kvalitások szükségesek ahhoz, hogy az írói kiválóságot és tehetséget filmes sikerre lehessen konvertálni. Egy korábbi írásban² már összefoglaltam a Budapesten 1937 és 1944 között megjelent, Pán Imre által szerkesztett *Sztár* magazin szerepét a magyar kulturális újságírás bulvárral érintkező, de a korszakban művészkörökben is nagy figyelemmel kísért terepén. Pán Imre ugyanis, aki a magyar avantgárd művészetek egyik kiemelkedő szervezője és alkotója volt, kiváló arányérzékkel hozta egyensúlyba a sztárpletykák és a kulturális innováció mérlegét, számos jó nevű íróat nyerve meg szerzőként lapja számára, Márai Sándortól Karinthy Frigyesig és Tersánszky Józsi Jenőig.

A lap visszatérően foglalkozott a „filmre írás” problémájával: azzal, hogy mennyiben hasznosítható a regényírói vagy színműírói tapasztalat a filmes világban, illetve mennyire al-

...az adaptációs
probléma leginkább
a „hangosfilm”
elterjedése kapcsán vált
újra központi
jelentőségűvé a két
világháború közötti
időszakban...

kalmas egy-egy történet a megfilmesítésre. A legelső *Sztár*-szám három írásában is felbukkan a téma: az egyik írás Aszlányi Károlyt, a *Hét pofon* íróját szembesíti regénye német filmváltozatával.³ Aszlányi rendre megjegyzi a filmet nézve, hol tért el a forgatókönyv az ő regényétől, de hajlandó elismerni, hogy a történet így is működik („A második pofont én nem így adtam le, mint a film, de igazságosan elismerem, hogy az a pofon, amit a film adott, jobb”), és a különbségeket nagymértékben a karakterekhez köti, ahhoz, hogy milyen típusú színészre bízták a regényben esetleg más temperamentumú figura eljátszását.

A lapszám másik írásában Herczeg Géza Hollywoodban foglalkoztatott forgatókönyvíró arról ír rövid, anekdotikus szöveget, hogy miért nem megy Molnár Ferenc színpadi sikerei ellenére Hollywoodba forgatókönyvíróként dolgozni. Herczeg szerint, aki Molnár közeli barátja, és aki maga is többször hívta őt oda, Molnár kételyei alapvetően műfaji természetűek. Egy berlini tartózkodásakor az anekdota szerint három különböző stúdió munkatársa is próbálta őt a filmgyárhoz csábítani, Molnár válasza pedig ez volt: „Örömmel mennék Hollywoodba, ha megmondanák nekem, mit kell csinálnom, amikor megérkeztem. Én színpadi író vagyok. A színpadhoz tartozom, és így tudnom kell, hogy mit kívánnak tőlem.”⁴ Az allegorikusra kikerekített történet szerint az első producer azt kéri Molnártól, írjon a filmnek ugyanúgy, mintha a színháznak írna. A második azt kéri, felejtse el a színpadot, és írjon bármit, happy enddel vagy anélkül. A harmadik, bizonyos értelemben leghízelgőbb ajánlat így szól: „Kedves barátom, ha mi tudnánk, hogy a közönség mit akar, következésképpen, ha tudnánk, hogy mi mit akarunk, akkor nem volna szükségünk magára.”⁵ Molnár számára egyik változat sem igazán meggyőző, ő alighanem több konkrétumot szeretne hallani az elvárásokkal, illetve közvetve az adaptálhatóság problémájával kapcsolatban.

A harmadik témába vágó szöveget Királyhegyi Pál jegyzi, aki szintén anekdotikusan közelít az adaptáció kérdéséhez, az adaptáció során felismerhetetlenné váló eredeti kérdéséhez. Az egyik történet hőse Hunyady Sándor, akinek a *Bakaruhában* című novelláját felismerhetetlenné írják át a filmesek, noha eredetileg ők érdeklődnek iránta. Hollywoodban Zane Grey egyik regényét írják át hasonló módon, ott *A vadon ördöge* című regényből a filmvászonon *A préri angyalja* lesz, és egyáltalán nem hasonlít az eredetire. A hollywoodi csavar: Zane Greynek tetszik a filmváltozat, bár nem hasonlít a regényéhez, és kijelenti, szívesen megírja a film történetét regénynek – meg is írja. Királyhegyi megkísérel magyarázatot is adni az egész jelenségre, a következőképpen: „a mozisok lehetőleg mindig egy bizonyos dolgot próbálnak eladni a közönségnek. A Greta Garbo filmeknél Greta Garbót és senki mást. Az ilyen filmeknél ötödrendűen fontos, ki rendezte a filmet, miért, ki írta, hol és kik játszanak benne az isteni Garbón kívül. Lubitschnál már a rendező a döntő szempont, Zane Greynél pedig az, hogy a millió Zane Grey-rajongó tudja, hogy Zane-szerű dolgot fog látni a moziban. Ez a fontos. Az már nem fontos, hogy Zane Greyt ki írta. Így van bizonyos fokig Pesten is. A baj csak az, hogy minden mozidarabból lehet regényt írni, de nem minden regény alkalmas arra, hogy film készüljön belőle.”⁶

A korszak magyar vonatkozású, filmmel kapcsolatos írásait áttekintve⁷ megállapítható, hogy ez az adaptációs probléma leginkább a „hangosfilm” elterjedése kapcsán vált újra központi jelentőségűvé a két világháború közötti időszakban, a filmelméletek addig ugyanis döntően a képi nyelv és a mozgás felől közelítettek ahhoz, amit a film művészetként nyújtani tudott. A hangosfilm elterjedése viszont újra felvetette azokat a problémákat, amelyek a film színházi mű-

fajoktól való megkülönböztetéséhez, a filmes dialógusok szerepéhez, a színészi játék átalakulásához kapcsolódtak. Lengyel Menyhért például az írók szempontjából pozitívnak látta 1929-ben a változást: a dialógusok előtérbe kerülésében valódi írói feladatot és lehetőségeket látott a korábbi, némafilmes technikához képest: „jó szöveget csak annak lesz bátorsága megváltoztatni – aki jobbat tud írni helyette. Ilyen pedig a filmrendezők között nagyon kevés fog akadni. Az író tehát így fogja végre elfoglalni igazi helyét a filmnél, melynek beszélő formája egyéb technikai javulások s megoldások mellett végre a jogerős művészet bevonulását jelenti a film világába.”⁸ Ezekhez az elméleti-műnemi-technikai jellegű fejtegetésekhez teszi hozzá a *Sztár* magazinban Királyhegyi Pál a maga szempontjait, amelyek a gazdasági, marketinges kontextusra is figyelnek.

A *Sztár* különböző módokon „ébreten tartja” a témát – ha épp Villonról készül film valamelyik stúdióban, akkor beilleszti az igazi Villon metszett arcképét is, vagy egyik balladáját Faludy György átköltésében.⁹ Gyakran közöl reflexiókat – akár több évtizeddel korábbiakat – az irodalmi művek megfilmesítéséről, írók filmes élményeiről. Karinthy Frigyes írásainak legnagyobb része is a filmvilág visszasságairól, illetve az adaptációkról értekezik a rá jellemző hangnemben. Az írások sorrendjében haladva, Karinthy előbb egy *Filmdzsungel* című humoreszket közöl a lapban,¹⁰ ez egy miniszatíra az őserdőben ücsörgő, igencsak kameratudatos állatokról, akik arra várnak, hogy megérkezzenek a filmesek, és felfedezzék őket Hollywood számára. Az 1937 novemberében közölt, máshol már korábban megjelent írás *Az álom megvalósul* címmel¹¹ a film művészeti egyenrangúsága mellett sorakoztat fel érveket, alaptézise, hogy a huszadik század közepe felé haladva már-már elképzelhetetlen, hogy Wagner másnak írná meg a *Bolygó hollandit*, mint filmoperának. Egyéb, irodalmi jellegű szövegek mellett¹² Karinthy publikál még a lapban egy fergeteges burleszket is Molnár Ferenc *A nagy szerelem* című színművének 1937-es amerikai filmes adaptációja kapcsán.¹³ Ebben a filmparódiában épp a gazdasági szempontok alapján „félreadaptált” mű kérdése áll középpontban, a történetet elindító helyzet, amely a továbbiakban egyre abszurdabb fordulatokat vesz, a következőképpen hangzik: „Mister Gitsch, a zseniális, de könnyelmű filmíró (William Powel) összekötötést keres Mr. W. C. Close filmvállalkozóval, a nagy Pocket-cég testvérvállalatának producerével. Titokban, egy mandulafa alatt, már szerelmet is vallott az ifjú, piruló vállalkozónak, vagyis szóbeli szerződést csináltak egy »Tiszta Irodalom« című story lekötésére, azonban kiderült, hogy Stan és Pan kicserélték a mandulákat prüszögő-cukorkákra. A nagy prüszögésre figyelmes lesz maga a cég főnöke, Mr. Pocket kisasszony és a helyszínen teremve rajtakapja húgocskáját, amint a fiúval enyelegnek s már ott tartanak, hogy a »Tiszta Irodalom« cím helyébe a »Piszkos filmüzletet« tegyék.”¹⁴ A történet természetesen, némi bonyodalmak után, a felek egymásra találásával végződik.

1940 augusztusában Tersánszky Józsi Jenő még mindig adaptációs ötletekről, a *Kakuk Marci* filmre írhatóságáról ír polemikus levelet a szerkesztőségnek.¹⁵ Leginkább interakcióra buzdító törekvése a magazinnak azonban az az ankét-pályázat (*Mit kivel?*), amely arra ösztönzi az olvasókat, hogy írják meg, melyik irodalmi művet látnák szívesen megfilmesítve, és milyen szereposztásban.¹⁶ Az ötletek az 1939-es évfolyam számaiban jelennek meg, és Jávor Pál, Simor Erzsébet, Szeleczky Zita, Tolnay Klári és társaik természetesen ezeknek a terveknek is főszereplői, akárcsak a korszak valóban bemutatott filmjeinek.

Sajátos, „fordított irányú” adaptáció, hogy a *Sztár* magazin filmek prózaváltozatát is közli legelső számától kezdődően – ezeket nevezi a szerkesztő „villám-

regény”-nek 1937-ben.¹⁷ Voltaképpen a füzetes regényekével teljesen azonos olvasási technikát követelnek meg ezek a szövegek, a történetek is illeszkednek a ponyvatörténetekből ismert zsánerekhez. Minden bizonnyal ez indokolja, hogy a továbbiakban eltűnik e történetek mellől a „villámregény” megnevezés, és a filmes magazin voltaképpen a füzetes kalandregények és detektívtörténetek piacával osztozkodva közli a továbbiakban Agatha Christie történeteit és más, hasonló műfajú műveket. Sajátos profiljához inkább illeszkedő történetek viszont azok a folytatásokban közölt regények, amelyeket Lestyán Sándor jegyez a lapban a hollywoodi magyar színészek, filmesek bennfentes ismerőjeként¹⁸ – ezekről korábbi tanulmányomban már részletesebben írtam. Ezekben a karriertörténetekben a filmes világ valamennyire saját kulisszái mögé is betekintést enged, miközben a maga rendjén a mindenkori sikertörténetek szokásos ívét rajzolja ki.

■ JEGYZETEK

1. A Rózsa Sándor-tervek szélesebb kontextusát lásd itt: Szilágyi Zsófia: *Móricz Zsigmond*. Kalligram, Pozsony, 2013. 697–727.
2. Balázs Imre József: *A magyar Hollywood mellékholgyói. Kulturális átjárások Pán Imre Sztár magazinjában*. Korunk 2013/1. 105–113.
3. Pán Imre: *Aszlányi Károly visszakarta a Hét pofont*. Sztár 1937. szeptember, 10–11.
4. Herczeg Géza: *Molnár Ferenc esete Hollywooddal*. Sztár 1937. szeptember, 19.
5. *Uo.*
6. Királyhegyi Pál: *Hollywood – Budapest 1:1*. Sztár 1937. szeptember, 40.
7. Lásd pl. Balázs Béla, Lengyel Menyhért, Bárdos Artúr, Hevesy Iván, Németh Antal és mások írásait a *Kulturális közegek* című szöveggyűjteményben. Szerk. Bednatics Gábor – Bónus Tibor: *Kulturális közegek. Médiumok a 20. század első felében Magyarországon*. Ráció Kiadó, Bp., 2005. 393–428.
8. Lengyel Menyhért: *Mit jelent a beszélőfilm az író számára?* In: *Kulturális közegek. Médiumok a 20. század első felében Magyarországon*. i. m. 416.
9. A *Ballada a csavargókirályról* [*Ballada a senki fiáról*] című verset egy fotóillusztrációval és az alábbi felvezetővel közli a lap: „Hollywoodban filmet csináltak a XV század legkülönösebb és legromantikusabb alakjának, Francois Villonnak, a költőnek regényes életéről. Ebben a versben – amelyet a magyar Villon: Faludy György fordított – a költő leplezetlenül bemutatkozik. A film címe: *A csavargókirály*. Ronald Colman játssza benne Villont.” Sztár 1938. December, 12–13.
10. Karinthy Frigyes: *Filmdzsungel*. Sztár 1937. október, 12.
11. Karinthy Frigyes: *Az álom megvalósul*. Sztár 1937. november, 4. Az írás korábbi, terjedelmesebb változata: *Wagner és a hangosfilm*. Pesti Napló 1930. április 6. (Kötetben K. F.: *Miniatűrök*. Gondolat, Bp., 1966.)
12. Karinthy Frigyes: *Karácsonyország*. Sztár 1938. január, 36–37. (Korábbi megjelenése: *Az Est* 1933. december 29., kötetben K. F.: *Szavak pergőtüzében*. Szépirodalmi, Bp., 1984.); Karinthy Frigyes: *Hajók éjjel, ha találkoznak*. Sztár 1938. február, 23.
13. Karinthy Frigyes: *„A nagy szerelem”*. Sztár 1938. június, 4–5.
14. *Uo.* 4.
15. Tersánszky Józsi Jenő: *Levél a szerkesztőhöz*. Sztár, 1940. augusztus, 4.
16. A kiírás szövegét lásd: *„Mit kivel” pályázat*. Sztár 1939. január, 57. A kiírás szerint a legjobb, legérdekesebb ötleteket a szerkesztőség mozijegyekkel és egyéb ajándékokkal jutalmazza. A beérkezett tervek közlése: Sztár 1939. február, 22–23.; 1939. március, 44–46.; 1939. április, 14.; 1939. május, 50–52.; 1939. június, 40–41.; 1939. július, 44.; 1939. szeptember, 45.
17. *Rabszolghajó. Gouverneur Morris villámregénye*. Sztár 1937. szeptember, 27–34.; *Lloyds of London. Peter B. Kýne villámregénye*. Sztár 1937. október, 19–26.
18. *Gaál Franciska regénye; Kis csillagok, nagy csillagok. A hollywoodi magyarok regénye*.